

ХРИШЋАНСКИ – ПРАВОСЛАВНИ СПОМЕНИЦИ ТРАВУНИЈЕ У ИСТОРИОГРАФИЈИ И САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

Сажетак: У историографији бивше Југославије опште је прихваћено мишљење да је у средњовјековно доба на подручју данашње Босне и Херцеговине истовремено партиципирала православна, католичка и тзв. „црква босанска“.

У савременој историографији новонасталих држава, на темељима те исте Југославије, у бројним научним радовима, као и у медијским средствима, често се презентују неутемељене констатације које се приказују као непобитне чињенице да је државна вјероисповијест у средњовјековној Босни била „богумилска“, док су православље и католичанство ширени насилним путем из сусједства. Такве тврдње образлажу да православни манастири на подручју данашње Херцеговине која је припојена Босни у другој половини XIV вијека, потичу из турског периода и да о њима нема писаних доказа, већ се везују за непоуздано предање. Такође, и средњовјековне споменике – стећке сматрају „богумилским културним изразом“, а „својим особеним науком лишили су средњовјековну Босну црквене архитектуре“. Насупрот наведеном, почев од првих трагова хришћанства пронађених у долини Требишњице, писаних историјских извора, дубровачке архивске грађе, натписа на стећцима и литературе, аутори у раду презентују хришћанске – православне споменике Травуније, од најстаријих времена до краја XV вијека.

Кључне речи: Травунија, православље, цркве, стећци, Дубровачки архив

Распадом државе Југославије, на њеном тлу појавили су се нови народи. Да би се доказало њихово вјековно постојање, јавила се потреба за писањем нове историје. У складу са тим, извјесни академици из федералног дијела данашње Босне и Херцеговине, темеље бошњаштво још из античког периода.¹

¹ R. Dodik, *Patareni i partizani* (prikaz: Muhamed Filipović, Historija Bosanske duhovnosti od ulaska Pira u historiju do propasti prve bosanske države, Svjetlost, Sarajevo, 2006), Hrvatska misao, Matica hrvatska Sarajevo, časopis za umjetnost i znanost u čast dr. sc. Marijana Sivrića, God. XI, n.s. sv. 32, Sarajevo 2007, 213–236; S. Kutleša, *Profesionalni diletant(izam) ili otac nacije?* (Prikaz monografije: Muhamed Filipović, Historija bosanske duhovnosti. Epoha modernizacije. Biblioteka „Izdanci“, nakladnik: Svjetlost, Sarajevo 2004, 498 str.), Hrvatska misao, Matica hrvatska Sarajevo, časopis za

Осим тога, неки оповргавају и постојање хришћанског становништва које је од раног средњег вијека насељавало данашњу Босну и Херцеговину. Тако преводилац и приређивач дефтера насловљеног *Сумарни попис санџака Босна 1468/69. година*, у уводном дијелу констатује: „Особито је важно да нас дефтер поучава да у Босни постоји један народ. Нема исказа о католицима и православцима, заправо у ово вријеме православља у Босни није ни било. Оно што је сигурно, нема никаквих страних народа Хрвата и Срба“.²

Неопходно је обичном читаоцу скренути пажњу да се не ради о неком неупућеном истраживачу, већ о стручњаку османског језика који је преводио и приређивао и друге турске дефтере.³

Нажалост, сличних примјера је много у савременој историографији и друштву. Готово свакодневно у писаним и електронским медијима могу се чути констатације да је државна вјероисповијест у средњовјековној Босни била „богумилска“, док су православље и католичанство ширени насилним путем из сусједства. Тврди се да православни манастири на подручју данашње Херцеговине која је припојена Босни у другој половини XIV вијека, потичу из турског периода и да о њима нема писаних доказа, већ се везују за непоуздана предања.⁴

Могуће да их је на ово навела констатација истакнутог В. Ћоровића који је писао: „Као за све манастире у Херцеговини, тако и за Добрићево постоји предање да га је основао цар Константин на путу из Рима у Цариград, нашавши да је његово мјесто добро“.⁵ Истовремено, преко средњовјековних споменика – стећака које приписују богумилима, заговарају духовни континуитет између богумилства и ислама, односно средњовјековне босанске државе и Османлијског царства.

Насупрот наведеном, пренебрегавају чињенице да су рани трагови хришћанства пронађени у селу Панику на подручју Билеће која је у средњем вијеку припадала Травунији. Паник и друга насеља у долини ријеке Требишњице у данашње вријеме потопљена су водом Билећког акумулационог језера. Због стварања поменуте акумулације, ангажовани су бројни домаћи и страни стручњаци, ради измјештања и заштите историјских споменика. Интересантно је да је истакнуту улогу у истраживањима имао амерички истраживач, професор Станфорд универзитета, Вејн Вучинић који је поријеклом из Билеће.

О налазима у потопљеним селима Панику, Ораху, Чепелици и Мирушама написани су значајни радови од којих бисмо истакли резултате З. Кајмаковића, Ш. Бешлагића, И. Бојановског и И. Чремошник.⁶

umjetnost i znanost u čast dr sc. Marijana Sivrića, God. XI., n.s. sv. 32, Sarajevo 2007, 237–246; Р. Пекић, *Досељавање Срба у Босну и Херцеговину*, (Ahmet S. Aličić, Sumarni popis sandžaka Bosne iz 1468/69. godine, Islamski kulturni centar, Mostar 2008), Радови Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву 11/2, Пале 2009, 443–453.

² А. Аличић, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Mostar 2008, XXV.

³ А. Аличић, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovine*, Sarajevo 1985.

⁴ D. Korać, *Vjera u humskoj zemlji*, Mostar 2008, 32.

⁵ В. Ћоровић, *Херцеговачки манастири*, Гласник Земаљског музеја XXII, Сарајево 1911, 505–533.

⁶ I. Bojanovski, *Arheološki spomenici (dolina Trebišnjice)*, Naše starine VIII, Sarajevo 1962, 7–16:

Због индустријализације тадашње државе, жртвоване су не само природне љепоте које су красиле долину Требишњице, већ и значајан број вјерских, односно културно историјских споменика из античког и средњовјековног периода.⁷

Ријека Требишњица протичала је кроз насеље Паник (римски *Leusinium*), а била је премошћена старим мостом. Пронађени натпис у камену говори да је мост на ријеци Требишњици код Паника обнављан од 79. до 84. године нове ере.⁸

На овом подручју хришћанство је наговјештавано још пред Константиново доба, што потврђују трагови у откривеној луксузној вили с Црквине у Панику коју је сачињавало неколико грађевинских комплекса, а датирана из доба цара Галијена (253–268). Изнад римског грађевинског комплекса пронађена је мала старохришћанска црква која је изграђена још у VI вијеку, а касније је изнад ње изграђена средњовјековна црква око које се сахрањивало становништво.⁹

Хришћанска традиција настављена је доласком Словена. Ово подручје је припадало средњовјековној области Травунији за коју византијски цар и писац Константин Порфирогенит половином X вијека каже: „тамошњи становници воде поријекло од некрштених Срба“ и потом констатује да су њени владари увијек били подложни владару Србије.¹⁰ Касније, 1376. године, Твртко I Котроманић ово је подручје припојио Босни.¹¹

Нема никакве сумње да је у средњовјековном периоду на овом подручју живјело хришћанско становништво православне вјероисповијести, што потврђују евидентиране цркве и црквишта од којих су неке измјештене а неке потопљене водом. Приликом истраживања долине Требишњице, З. Кајмаковић посебно је истицао средњовјековну цркву посвећену Св. Николи на Мисти-

Š. Bešlagić, *Srednjovjekovni nadgrobni spomenici-stećci* (dolina Trebišnjice), *Naše starine* VIII, Sarajevo 1962, 17–38; Z. Kajmaković, S. Tihčić, *Manastir Dobričeva – problematika zaštite*, *Naše starine* VI, Sarajevo 1959, 143–160; Z. Kajmaković, *Značajni likovni i arhitektonski spomenici u dolini Trebišnjice*, *Naše starine* VIII, Sarajevo 1962, 39–52; Z. Kajmaković, *Prenos manastira Dobričeva*, „*Naše starine*“ br. XI, *Godišnjak* Zavoda za zaštitu spomenika kulture SR Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1967, 67–86; I. Čremošnik, *Rimsko naselje na Paniku kod Bileca*, *Zemaljski muzej*, Sarajevo 1976; I. Čremošnik, *Mozaici i zidno slikarstvo rimskog doba u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1984, 77–96.

⁷ I. Bojanovski, *Arheološki spomenici* (dolina Trebišnjice), *Naše starine* VIII, Sarajevo 1962, 7–16; Š. Bešlagić, *Srednjovjekovni nadgrobni spomenici-stećci* (dolina Trebišnjice), *Naše starine* VIII, Sarajevo 1962, 17–38; I. Bojanovski, *Rimski spomenici iz doline Trebišnjice*, *Tribunia* 3, Trebinje 1977, 143–149.

⁸ CIL III 4013; ILJug 972, 973, 974, 975, 976; *Itinerarium Antonini* 1848, 337, 338, 339; *Ptolemaei* 1883, II 16, 3; II 16, 7; *Itineraria Romana* 1916, V 467, 468, 469, 470, 471; *Miliaria Imperii Romani* 2012, 224–233; *Ptolemäus* 1990, VI.

⁹ I. Čremošnik, *Prethodna istraživanja na rimskom lokalitetu na Paniku*, GZM, *Arheologija*, Sarajevo 1960, 173–184; I. Čremošnik, *Prvi tragovi kršćanstva na nalazima vile u Paniku*, *Opvsevla Iosepho Kastelic sexagenario dicata*, *Situla* 14–15, *Razprave Narodnega muzeja v Ljubljani*, Ljubljana 1974, 243–248.

¹⁰ *Византијски извори за историју народа Југославије* II, Београд 2007², 61–62 (ур. Љ. Максимовић).

¹¹ С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 135.

хаљу у Панику, претпостављајући по називу локалитета да је раније била посвећена Св. Михаилу. По његовим мјерењима димензије цркве биле су: дужина 7.80, ширина 4.35, а висина 5 метара. Била је пресвођена полуобличастим сводом. На западној фасади приликом последње обнове био је уграђен натпис у којем се помиње поп Вучкосав, ктитор раније обнове.¹²

Иако је црква била посвећена Св. Николи, становништво које је живјело на овом подручју и данас се са носталгијом сјећа да је код ове цркве традиционално одржавана свечаност о Светом Илији.¹³

У Мирушама, у засеоку Колањевићи, налазила се црква посвећена Св. Ђурђу. Била је смјештена на лијевој обали ријеке. Црква је димензија: дужина 7.33, ширине 4.40, а висине 4.50 метара. Сматра се на основу њеног архитектонског изгледа, односно благо преломљеног свода, да је далеко старија од своје обнове из 1856. године. Поред поменуте цркве у Колањевићима евидентирана је средњовјековна црква посвећена Св. Петки. У овој цркви М. Вего пронашао је натпис једног Влаха Мирушића који су, како је познато из дубровачких докумената, насељавали ова подручја крајем XIV и током XV вијека.¹⁴

Као и претходно наведене, сличног архитектонског изгледа била је црква у Мирушама у Прибојну, посвећена св. Сави, дуга 7.42, широка 4.53, а висока 4 метра. Овај локалитет називао се и „Манастир“, што упућује на раније култно мјесто.¹⁵

Током наведених истраживања, посебна пажња посвећена је манастирским комплексима Добрићеву и Косијереву који су измјештени са првобитне локације. Око настанка ових манастира код истраживача из области историје умјетности не постоји усаглашено мишљење. За манастир Добрићево М. Шупут сматра да датира с почетка XVI вијека, док је З. Кајмаковић сматрао да је Добрићево саграђено прије доласка Турака. По његовом виђењу у архитектури Добрићева преплићу се рашки (у основи) и готски (у надоградњи) стил.¹⁶

Сачувани су манастирски печати који датирају из XIII вијека. Међутим, истраживања су показала да натписи на печатима нису аутентични.¹⁷

Недалеко, на извору ријеке Требишњице, налазила се црква Ружица. Детаљан опис ове цркве дао је Марко Поповић који је учествовао у поменутим истраживањима и датирао цркву у XIV вијек.¹⁸

¹² Z. Kajmaković, *Značajni likovni i arhitektonski spomenici u dolini Trebišnjice*, 49–50. Према Ш. Бешлагичу димензије цркве Св. Николе биле су 7 x 4. 5m x 5m. Š. Bešliagić, *Srednjovjekovni nadgrobni spomenici-stećci*, 19.

¹³ Наведене и друге интересантне податке добили смо од Лазара Мркајића који је био водич археологу Земаљског музеја у Сарајеву Здравку Марићу.

¹⁴ M. Vego, *Novi i revidirani natpisi iz Hercegovine*, Glasnik Zemaljskog muzeja, Arheologija. n.s. sv. XIX, Sarajevo 1964, 186–188.

¹⁵ Z. Kajmaković, *Značajni likovni i arhitektonski spomenici u dolini Trebišnjice*, 50.

¹⁶ Z. Kajmaković, *Značajni likovni i arhitektonski spomenici u dolini Trebišnjice*, 41.

¹⁷ В. Ћоровић, *Херцеговачки манастири*, Гласник Земаљског музеја, Сарајево 1911, 505–533.

¹⁸ М. Поповић, *Црквина Ружица крај врела Требишњице*, Зборник за историју Босне и Херцеговине 4, Београд 2004, 67–79.

Поставља се питање коме припадају цркве и црквешта, као и средњовјековни споменици – стећци у долини Требишњице којих је на овом подручју побројано укупно 476. Стећци су евидентирани на следећим локалитетима: Извор 2, Задубље 61, Орах 10, Мистихаљ 178, Паник 103, код цркве Св. Ђурђа 20, Гробнице I 48, Гробнице II 9, Мостиште 33 и Горње село 3 стећка.¹⁹

Средњовјековни споменици разасути су по цијелој данашњој Херцеговини. Већ неколико година, од како је у четири државе бивше републике СФРЈ кренуо пројекат УНЕСКО-а о номинацији и заштити стећака, негодовања и протести упућени су из федералног Сарајева, гдје се тврди да се покушава претети бошњачка културна баштина. По њима су стећци богумилски који су њихови преци. Нажалост, и неки српски историчари преузимају податке и пишу како су стећци богумилски. Не желећи да се овом приликом упуштамо у питање „цркве босанске“ коју су заиста многи обрађивали, износимо само чињеницу која каже да је закључно са 1985. годином један истраживач пребројао 521 рад који третира ову тему.²⁰

Од 1985. године до данас, „цркви босанској“ посвећени су научни скупови и написан велики број радова, гдје се без неких нових доказа понављају раније изречени ставови. Од новијих истраживања пажњу привлаче радови П. Ђошковића и И. Барнс која је објелоданила погрешно ишчитавање тестамент госта Радина од стране Ћ. Трухелке. Ауторка истиче да није тешко примијетити да нема ниједног навода који се коси са догмом православне цркве и да је тестамент сачинио припадник православне вјере.²¹

Због индиректне везе са вјерским приликама у средњовјековној Босни и Херцеговини о стећцима је написан велики број радова. Нажалост, велики број њих је компилативног карактера у којима се тврди да они припадају богумилима. Припадност стећака утврђивана је на темељу декоративних и других мотива уклесаних на њима. Један од најбољих познавалаца ове проблематике сликарка и историчарка умјетности М. Венцел (1932–2002), чија су истраживања незаобилазна, писала је да иконографија стећака има праву хришћанску основу.²²

Ментор М. Венцел био је А. Бенац, коме се, како је написала, обратила: „’Dr. Benac, rekoh, moram Vam nešto reći. Prošle večeri sam razgovarala sa Johnom Fineom, koji istražuje Crkvu bosansku. Zajedno smo zaključili da ni na stećcima, ni u Crkvi bosanskoj nema ničeg bogumilskog. Mislim da bogumili nisu napravili stećke. Mislim da nikad nisu ni bili ovdje.’ ’Znam’, reče on. ’Uvijek sam to znao. Ali to nije nešto što mogu ja reći. Vi to možete i ja ću Vam pomoći’“.²³

¹⁹ Š. Bešliagić, *Srednjovjekovni nadgrobni spomenici-stećci*, 32.

²⁰ С. Јалиман, *Прилог библиографији о „цркви босанској“ и богумилству*, Годишњак Друштва истричара БиХ, XXXVI, Сарајево 1985, 173–196.

²¹ Y. Burns, *The testament of Gost Radin*, Ислам, Балкан и велике силе (XIV–XX век), Међународни научни скуп 11–13. децембра 1996, Историјски институт САНУ, Београд 1997, 165–173; P. Čošković, *Crkva bosanska u XV. stoljeću*, Sarajevo 2005, 7–532.

²² M. Wenzel, *Ukrasni motivi na stećcima*, Sarajevo 1965, 15.

²³ M. Wenzel, *Bosanski stil na stećcima i metalu*, Sarajevo 1999, 18.

У разрјешењу постављених питања најсигурнији ослонац је писана историјска грађа, у овом случају Дубровачког архива која је незаобилазна у разрешењу бројних питања, па и ових. Село Мируше добило је име по Власима Мирушићима. Из катуна Мируша био је Гојко Медошевић, Влах Мирушић, који је почетком XV вијека наведен као вазал Вука Хранића.²⁴

Пљачке и убиства дешавале су се у Мирушама и Чепелици. Године 1406. Радивац Милотић опљачкао је у Чепелици два дубровачка курира и њиховог сапутника.²⁵

Трговце који су ишли из Дубровника ка унутрашњости пут је водио кроз Чепелицу и Мируше. Двојицу удружених трговчића Вукашина Вукотића и Радосава Богавчића опљачкали су Радивој Витојевић, Милач Богуновић, Радоња Братуљевић, Мирослав Станчић и других. Разбојници су припадали Власима Мирушанима.²⁶

У дубровачким изворима помињу се страдања у Доњем Врбну и Скроботну који су у сусједству Мируша и Чепелице. Четрдесетих година XV вијека у Скроботну су пљачкали Милишићи, док су у Чепелици убиство извршили Требињци, Божитко Остојић звани Чифут, његов рођак Вукота и Иваниш Новаковић.²⁷

Октобра 1470. године против једног крамара са овог подручја поднијета је тужба у Дубровнику.²⁸

У каснијем периоду, као разбојник помиње се Драгић Вукмировић, човек Радича Паскашевића из Чепелице (*Dragichus Vochmirovich homines Radicii Pascassevich de Zepelica*). Против њега оптужницу је пред ректором Сигисмундом Ђорђићем подигао Радин Миобратовић из Жупе Дубровачке.²⁹

Док су у Мирушама живјели Власи Мирушићи, у сусједним насељима Доњем Врбну, Малини и Скроботну живјели су Власи Малешевци.³⁰

Заселак Колањевићи у Мирушама добио је име по Власима Колањевићима који се помињу у дубровачким архивалијама, а којима смо посветили засебан рад. Априла 1425. године у документима се помиње Бјелослав Колањевић из Требиња.³¹

Да је средњовјековно становништво насељено по травунијском побережју припадало православљу протврђује и примјер Предојевића смјештених у околини Билеће. Захваљујући сачуваним епитафима на стећцима смјештеним на

²⁴ М. Динић, *Земље херцега Светог Саве*, Глас CLXXXII, (Београд: „СКА“, 1940), 18.

²⁵ DAD, Lam. de Intus. I, f. 180 (29. II 1406).

²⁶ DAD, Lam de for. XL, f. 169' (13. IX 1468).

²⁷ DAD, Lam de for. XVI, f. 217' (25. V 1443); f. 263 (15. VII 1443).

²⁸ DAD, Lam de for. XLII, f. 148 (16. X 1470).

²⁹ DAD, Lam de for. XXXV, f. 126 (10. XI 1461).

³⁰ Н. Мандић, *Малешевски Мандићи*, Гацко 2001; А. Бачко, *Малешевци род који слави св. Игњатија*, Београд 2007.

³¹ DAD, Div. Canc. XLIII, f. 119 (11. IV 1425).

локалитету Језерине у Билећком пољу и упоређеним са дубровачком архивском грађом, недавно је утврђено разгранавање њиховог катуна и идентификовање њихових некропола. Турском окупацијом неки од Преодојевића прелазили су на ислам, а неки сачували православну вјеру. Рушевине Преодојевића цркве сачуване су све до данашњих дана у селу Пријевору. Сачувана је и Преодојевића цамија.³²

Још 1319. године у Рудинама које су припадале Травунији, а касније Требињској области, помиње се православни поп Прибихлав. Нешто касније помиње се и калуђер Макарије. Почетком 1491. године у Билећи је дјеловао православни поп Радић Преодојевић.³³

У селу Заушју код Билеће недавно је откопана црква за коју се сматра да је из средњовјековног периода. У цркви са лијеве стране откопан је стећак, нажалост, без натписа, а у олтару који је четвртастог облика откопан је стуб часне трпезе.³⁴

У селу Баљцима, удаљеном четири километра од Билеће, номинована је некропола на локалитету Бунчића за Унескову листу у којој се налази 190 стећака. Значај Бунчића некрополе огледа се у раније пронађених седам натписа у којима се помињу Вукша Дубчевић, Рашоје, Цријеп и Рашко Влаховић, Витоје Даковић, Рада Раичева, Бунац Рушовић и калуђер Глигорије који је посебно значајан за наш рад.³⁵

Недавно је на овом локалитету Г. Комар пронашао два нова натписа. У једном од њих помиње се да ту почива монахиња.³⁶

Позивајући се на предање, мјештани села Баљци тврде и показују локалитет гдје се налазио средњовјековни манастир. Нажалост, истраживања нису вршена.

Као и многа друга насеља у данашњој Херцеговини, Бунчићи су име добили по Власима Бунчићима који су настали разгранавањем других катуна.

У раније пронађеном натпису помиње се Бунац Рушовић. Поставља се питање да ли је локалитет Бунчићи добио назив по поменутом Бунцу који је можда био на челу катуна. Његови насљедници називали су се Бунчићи. У каквом је сродству био наведени Бунац и Вукота Бунчић није нам познато. У судским књигама Дубровачког архива 1419. године регистровани су Вукота

³² Р. Пекић, Трагом Богумила Храбака – Власи Преодојевићи, Међународни тематски зборник, *Живот и дело академика Богумила Храбака*, Косовска Митровица 2011, 368–370; 374–375.

³³ В. Нрабак, *Razgranavanje katuna i stvaranje grupe katuna, odnosno plemena u nekadašnjoj Hercegovini (XIII–XVI vek)*, Предмет и метод изучавања патријархалних заједница у Југославији, Подгорица 1981, 190; В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, Београд 1979, 90.

³⁴ Ђорђо Кисић и Миодраг Капор открили су православни храм у селу Заушју и уз благослов свештенства иницијали његово откопавање. Дужина храма је 7,5 а ширина 4,5 метра.

³⁵ М. Vego, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine III*, Sarajevo 1964, br. 140–145, 197; Š. Bešlić, *Stećci – kataloško topografski pregled*, Sarajevo 1971, 390.

³⁶ Наведени и други нови и ревидирани ћирилични натписи из Херцеговине, приредио је и предао у штампу истраживач из Херцег Новог Горан Комар.

Бунчић из Баљака и Драгослав Богдашић из сусједног села Богдашићи. Наведени су оптужени да су украли Медоју Бранојевићу из Мириловића три краве.³⁷ Такође, и недалеко удаљено село Мириловићи добило је име по Власима Мириловићима.³⁸

Осим наведених, значајан је број стећака у селима Скроботно, Жудојевићи и Врм који припадају влашкој скупини Малешеваца који су живјели на ширем овом подручју. За њих је карактеристично да су дали највећи број крамара и били највећи превозници робе која је караванима преношена из Дубровника у унутрашњост. И овај род био је православан, а славили су Св. Игњатија Богоносца. Њихове порушене цркве налазе се у селима Доње Врбно и Жудојевићима. У цркви у Жудојевићима налази се стећак са натписом у којем се каже да ту почива поп Обрад Малешевац.³⁹

На овом подручју бројна су црквешта која до данас нису истражена. Најбољи примјер је подручје које је некада обухватала средњовјековна жупа Ватница (Фатница), а била је у склопу Травуније.⁴⁰

Писани извори помињу постојање православних попова у Фатници. Наиме, из Фатнице је 1449. године у Дубровник посредством проводација дошла Мила, ћерка попа Новака, да би се удала и склопила брак са Иваном Тонковићем са острва Мљета. Пошто је била православне вјероисповијести, дубровачки бискуп требало је да одобри овај брак.⁴¹

Према предању, у средњовјековној Ватници (Фатници), којој су припадала села Ватница, Бачевица, Нарат, Расухаче, Калача, Калац, Какорићи и друга, постојао је већи број православних цркава и то на локалитетима под Црвеном гредом, Пораће, Сопот, Црквина, Косе, Баба-крст.⁴²

О постојању манастира у селу Ораховицам писао је истакнути Ј. Дедијер поријеклом из поменутог села Чепелице.⁴³

На темељу истраживања О. Зиројевић сазнајемо да је у једном турском дефтеру у Фатници забиљежена црква свете Пречисте чију је баштину држао извјесни поп Стефан.⁴⁴

³⁷ DAD, Lam. de for. IV, f. 12' (18. VI 1419).

³⁸ Б. Храбак, *Из старије прошлости Босне и Херцеговине*, књ. I, Београд 2003, 186; Ђ. Тошић, *Доњовлашки родови Влаховићи и Мирловићи у Херцеговини*, Радови V, Бања Лука 2002, 195–212.

³⁹ Н. Мандић, *Малешевски Мандићи*, 103; А. Бачко, *Малешевци род који слави св. Игњатија*, 23.

⁴⁰ Р. Пекић, *Средњовјековна жупа – нахија Ватница*, Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини, XL/2010, Косовска Митровица 2011, 209–230.

⁴¹ С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић- Косача и његово доба*, Београд, 1964, 216; Б. Нилевић, *Српска православна црква у Босни и Херцеговини до обнове Пећке патријаршије 1557. године*, Сарајево 1990, 64; Ђуро Тошић, *Неколико примјера покатоличавања становништва из средњовјековне Босне*, Мешовита грађа, Miscellanea, књ. XXVII, (2006), 139–141.

⁴² Р. Пекић, *Средњовјековна жупа – нахија Ватница*, 226.

⁴³ Ј. Дедијер, *Херцеговина, антропогеографске студије*, ДОБ, Гацко 2004, 207.

⁴⁴ О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683 године*, Београд 1984, 65.

У истом извору у нахији Фатници, у селу Г. Будебојик (?), данас непознатом, евидентирана је и црква светог Јована. Њену земљу држао је поп Магија. Још једна црква посвећена светом Јовану била је у Фатници и то у селу Г. Кржака (?) које данас не постоји под тим називом.⁴⁵

Осим Рудина, које су припадале Травунији, значајан број средњовјековних хришћанских споменика налазио се и у Требињу које је уједно било центар Травуније. Требињски властелин Обрад Војихнић, априла 1326. године, склопио је споразум са каменаром Влахом Колендиним из Дубровника да изводи радове на једној цркви у Требињу за годишњу накнаду у износу од 40 перпера. Осим новчане накнаде за рад, Обрад се обавезао да ће Дубровчанину обезбиједити храну и путне трошкове. Нешто касније Обрад је за радове на цркви ангажовао једног мајстора из Задра који се обавезао да ће радити годину дана за износ од 45 перпера.⁴⁶

Током тридесетих година XIV вијека, а и касније, у дубровачким документима помиње се насеље у Требињу Свети Стефан или Стефан Поље. Нешто касније, у десетинама документа Дубровачког архива разних серија помиње се црква Светог Стефана која у данашње вријеме не постоји, а налазила се, како извори говоре, код прелаза ријеке.⁴⁷

У њој је службовао православни требињски поп Тврден.⁴⁸ Његов рођени брат био је калуђер у Конавлима, а звао се Никола Богдановић. Октобра 1375. године поп Тврден није био жив, а његове ствари у Дубровнику су преузели брат Никола Богдановић и рођаци Бокчин Станиславић из Требиња и Рајко Милагковић из Врсиња.⁴⁹

Нешто касније, Богчин Станиславић постао је поп. На захтјев кнеза Павла Раденовића 1411. године у Дубровнику је „пречасни поп“ Бокчин био присутан током нагодбе у вези са једним убиством. Октобра 1418. године његов човјек Мирослав Милотић продао је коња у Дубровнику. У центру Требиња је имао кућу православни поп Бокчин Станиславић, у којој је живио са својим синовима Радославом и Прибатом.⁵⁰

У насељу Полицама, радник музеја у Требињу Стеван Кијац пронашао је 1959. године натпис урезан у три реда у живу стијену у којем се помиње поп Бокчин.⁵¹

⁴⁵ О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683 године*, 108.

⁴⁶ К. Лиречек, *Историја Срба*, књ. II, Београд 1981², 223.

⁴⁷ К. Лиречек, *Хришћански елементи у топографској номенклатури балканских земаља*, Зборник Константина Лиречека I, Београд 1959, 484.

⁴⁸ DAD, Div. Canc. XII, f. 45 (23. II 1335); XVI, f. 10' (13. XI 1348); Div. Not. V, f. 70 (17. III 1348); Div. Canc. XXIV, f. 49 (21. X 1376); Ј. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/1*, Београд-Сремски Карловци 1929, бр. 124 (21 X 1376).

⁴⁹ К. Лиречек, *Споменици српски*, Споменик XI, Београд 1892, 101; М. Динић, *Хумско требињска властела*, 94.

⁵⁰ DAD, Div. Canc. XXXVIII, f.185' (6. V 1411); XLI, 228 (28. VIII 1418); М. Динић, *Хумско требињска властела*, 94; М. Динић, *Из српске историје средњег века*, (ур. С. Ђирковић-В. Ђокић), Београд 2003, 402. Ђ. Тошић, *Требињска област у средњем вијеку*, Београд 1997, 35.

⁵¹ М. Vego, *Novi i revidirani natpisi iz Hercegovine*, 178–179.

Код прелаза ријеке, недалеко од измјештеног Арсланагића моста, налазила се и црква Св. Ђорђа, коју је потопило акумулационо језеро. За разлику од осталих потопљених цркава, ова црква била је већих димензија: дуга 9.1, широка 4.81, а висока 4 метра. И ова црква датира из средњег вијека. Наиме, до 1887. године била је рушевина, а тада је обновљена.⁵²

Непознато је гдје се налазила црква Св. Михајла у којој је сахрањен требињски жупан Павлимир са сином Тјешимиром. Можда је била на локалитету Мистихаља у Панику. Међу најстаријим црквама у Требињу је Костадиновица у Гомиљанима (посвећена архиђакону Стефану) и црква Св. Варваре у Цивару. Средњовјековне цркве налазе се и у селима Талежи посвећена Св. Недељи и Св. Илије у селу Месари.⁵³

Један од најстаријих црквених објеката је манастир Св. Петра и Павла. Мавро Орбини тврдио је да ту лежи тијело рашког жупана Десе. Према Томи Архиђакону, у овом манстиру се од 1067. године налазила требињска бискупија у којој је столовао католички бискуп који је протјеран у Дубровник и добио острво Мркан на управу.⁵⁴

Да су на подручју Требиња осамдесетих година XV вијека постојале православне монашке заједнице потврђује и дубровачка архивска грађа. Извјесна Јелисавка из Требиња била је калуђерица чији је син Радоња био слуга код ковача Радибрата Припчиновића из Дубровника.⁵⁵

Један од најзначајнијих вјерских и културних споменика Требиња је манастир Тврдоша, посвећен Успењу Пресвете Богородице. Око његовог постанка у историографији не постоји усаглашен став. Новија археолошка истраживања установила су ранохришћански и неколика средњовјековна слоја. На темељу записа Марка Требињца из 1509. године, сазнаје се да је манастир подигнут заслугом кир Василија, при архиепископу Јовану, свакако прије записане године.⁵⁶

Међутим, први писани помен Тврдоша датира од деведесетих година XV вијека. Као монах Богородичине цркве (данашњи Тврдош) помиње се Вењамин Радишић. Године 1496. помиње се презвитер Стефан Ковачевић, а нешто касније и Лука Раосалић чија је парохија била поменута црква.⁵⁷

У дубровачким документима помиње се митрополит Василије који резидира у цркви Свете Марије у Требињу.⁵⁸ Он се октобра 1504. године задужио 40

⁵² Z. Kajmaković, *Značajni likovni i arhitektonski spomenici u dolini Trebišnjice*, 50.

⁵³ V. Korać, *Trebinje, Istorijski pregled I, period do dolaska Turaka*, Trebinje 1966, 192; Lj. Sparavalo, *Srednjovjekovna crkva i groblja na Ilijinom brdu kod sela Mesari blizu Trebinja*, Tribunia 3, Trebinje 1977, 123–152; Љ. Шево, *Православне цркве и манастири у Босни и Херцеговини до 1878. године*, Глас српски, Бања Лука 2002, 217–218.

⁵⁴ М. Орбини, *Краљевство Словена*, Београд 1968, 15 (Коментари: С. Ћирковић); V. Korać, *Trebinje, Istorijski pregled I*, 191.

⁵⁵ DAD, Div. Not. LXVI, f. 82 (19. X 1485).

⁵⁶ Љ. Шево, *Културна баштина Републике Српске*, Нови Сад 2003, 163–167.

⁵⁷ DAD, Deb. Not. LVII, f. 144, f. 155, LIX, f. 16.

⁵⁸ Б. Нилевић, *Српска православна црква у Босни и Херцеговини до обнове Пећке патријаршије*

златних дуката код Франческа Радановића из Дубровника и Драгише Вучинића из Журовића. Наведени кредит требало је да врати након два мјесеца.⁵⁹

Међутим, дуг није враћен на вријеме, па се потом током марта наредне 1505. године помиње игуман Јован који се обавезује да врати преостали дуг. Кредит је враћен са закашњењем, јер је касација документа датирана 28. априла 1505. године.⁶⁰

Да је на подручју Травуније, касније Требињске области, живјело православно становништво свједочи дубровачка архивска грађа. Због тешких животних прилика православно становништво одлазило је у Дубровник и прелазило на католичанство. Радован Ђурђевић из Мирловића јуна 1415. године дошао је у Дубровник са својом ћерком Радославом и ступио у службу код извјесног Марина и пристао да га служи само за храну и одијевање. Истом послодавцу дао је своју ћерку Радославу која се покрстила и примила име Ана, а која је, такође, служила само за храну и одијевање. Она се обавезала да ће поштено и вјерно служити, а послодавац да је неће отпустити све док буде жива.⁶¹

На подручју које је обухватала Травунија, а потом Требињска област, развио се интензиван и динамичан живот у античко, а потом и у средњовјековно доба, о чему свједоче многобројни споменици и једне и друге епохе. Становништво које је насељавало ова подручја и прије турске окупације било је православне вјероисповијести, што потврђују рушене, а потом обнављане цркве и црквешта које су припадале Предојевићима, Малешевцима, Мирловићима, Угарцима, Журовићима и другим разгранатим родовима попут Мирушића, Колањевића, Бунчића, Богдашића, Витковића и других. У прилог наведеном свједоче и многобројни средњовјековни споменици – стећци под којима су покопани чланови наведених братстава, што потврђују натписи на стећцима и дубровачка архивска грађа. Средњовјековни споменици – стећци на подручју које је припадало средњовјековној Травунији не могу се доводити у везу са тзв. богумилима, што раде многи истраживачи са високим академским звањима. На жалост неки то раде намјенски, да докажу како у средњовјековној Босни и Херцеговини није било православља, ни Срба.

На крају, потребно је нагласити да ово питање није у потпуности исцрпљено. Ово су само неки од доказа о дугом трајању хришћанства и православља на подручју Требиња и његове шире околине. Неопходно је систематски истражити бројне локалитете који се везују за постојање цркава, манастира и црквешта. За разрјешење овог значајног питања нису довољна спорадична археолошка истраживања, већ један тимски рад под окриљем историјског института који недостаје данашњој Херцеговини.

1557. године, 127.

⁵⁹ Ego Vassilie mitropolitus ecclesie Sante Marie de Tribigne confiteor quod super me et omnia mea bona oblige dare et soluere Francisco Radanovich de Ragusio et Dragisse Vucignich de Xurovichi ducatos auri quadraginta usque ad mennis quattuor proxime futuris sub pena etc. Renuntiando etc. Nec autem carta. Iudex et testis. DAD, Deb. Not. LXIII, f. 171 (8. X 1504).

⁶⁰ DAD, Deb. Not. LXIII, f. 171 (8. X 1504).

⁶¹ DAD, Div. Not. XII, f. 68 (6. VI 1415).

Извори

А. Необјављени извори

- Državni arhiv u Dubrovniku (DAD)
 Diversa Cancellariae (Div. Canc.) XII, (1334–1337); XVI, (1348–1350); XXIV, (1375–1376); XXXVIII, (1408–1413); XLI, (1416–1418).
 Diversa Notariae (Div. Not.) V, (1324–1330); LXVI, (1485).
 Debita Notariae (Deb. Not.) LVII, (1495–1496); LIX (1497–1498); LXIII (1503–1504).
 Lamenta de foris (Lam. de for.) IV(1419–1422); XVI (1442–1443); XXXV (1461–1462); XL (1468); XLII (1470–1471).

Б. Објављени извори

- Aličić, A. (1985). *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovine*, Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu.
 Aličić, A. (2008). *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. Godine*. Mostar: Islamski kulturni centar.
 Vego, M. (19646). *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine III*. Sarajevo: Zemaljski muzej.
 Византијски извори за историју народа Југославије II. (2007²). (ур. Љ. Максимовић). Посебна издања. Књ. 33. Београд: Византолошки институт САНУ.
 Itineraria Romana. (1916). *Römische Reisenwege an der Han Der Tabula Peutingeriana*. Stuttgart: Ed. C. Müller.
 Corpus inscriptionum Latinarum. (1873). *Consilio et auctoritate Academiae litterarum regiae Borussicae editum*. Voll. III. Berolini: Ed. Th. Mommsen (CIL III 4013).
 Ptolemaei, C. (1883). *Geographia*, Paris: Ed. C. Müller und C. P. Fischer, Firmin Didot.
 Ptolemäus, C. (1990). *Cosmographia*. Stuttgart: Ed. Alfred, P. Zeller, Parkland.
 Стојановић, Љ. (1929). Старе српске повеље и писма I/1. Београд-Сремски Карловци: Српска краљевска академија.
 Šašel, A. et J. (1978). *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia Inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae*. Situla 19, Ljubljana: Narodni muzej u Ljubljani.

Литература

- Атанасовски, В. (1997). *Пад Херцеговине*. Београд: Народна књига.
 -Бачко, Александар. 2007. *Малешевци род који слави св. Игњатија*. Зборник за српску етнографију, књ. 1. Београд: Удружење грађана „Српски деспот“.
 Bešlagić, Š. (1962). *Srednjovjekovni nadgrobni spomenici – stećci (dolina Trebišnjice)*, Naše starine VIII, Godišnjak Zavoda za zaštitu spomenika kulture S.R. Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Zavod za zaštitu spomenika kulture Bosne i Hercegovine, 17–38.

- Bešlagić, Š. (1971). *Stećci – kataloško topografski pregled*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Bojanovski, I. (1962). *Arheološki spomenici (dolina Trebišnjice)*, Naše starine VIII. Godišnjak Zavoda za zaštitu spomenika kulture S.R. Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Zavod za zaštitu spomenika kulture Bosne i Hercegovine, 7–16.
- Bojanovski, I. (1977). *Rimski spomenici iz doline Trebišnjice*, Tribunia 3. Trebinje: Zavičajni muzej Trebinje, 143–149.
- Burns, Y. (1997). *The testament of Gost Radin*, Ислам, Балкан и велике силе (XIV–XX век), Међународни научни скуп 11–13. децембра 1996. Зборник радова, књ. 14. У: С. Терзић, (ур), Београд: Историјски институт САНУ, 165–173.
- Vego, M. (1964a). *Novi i revidirani natpisi iz Hercegovine*, Glasnik Zemaljskog muzeja, Arheologija. Nova serija, sv. XIX. Sarajevo: Zemaljski muzej, 186–188.
- Wenzel, M. (1965). *Ukrasni motivi na stećcima*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Wenzel, M. (1999). *Bosanski stil na stećcima i metalu*. Sarajevo: Publishing.
- Дедијер, Ј. (2004). *Херцеговина, антропогеографске студије*. Гацко: „ДОБ“.
- Динић, М. (1940). *Земље херцеза Светог Саве*. Глас Српске краљевске академије CLXXXII. Београд: Српска краљевска академија, 151–257.
- Динић, М. (1967). *Хумско требињска властела*. Посебна издања. Књ. CCCXCVII, Одељење друштвених наука, књ. 54. Београд: Научно дело, Српска академија наука и уметности.
- Динић, М. (2003). Из српске историје средњег века, ур. С. Ћирковић-В. Ђокић. Београд: Equilibrium.
- Dodik, R. (2007). *Patareni i partizani*, (prikaz monografije: Muhamed Filipović, Historija bosanske duhovnosti od ulaska Pira u historiju do propasti prve bosanske države, Svjetlost, Sarajevo, 2006), Hrvatska misao, Matica hrvatska Sarajevo, časopis za umjetnost i znanost u čast dr sc. Marijana Sivrića, God. XI., n. s. sv. 32, Sarajevo: Ogranak Matice hrvatske Sarajevo, 213–236.
- Зиројевић, О. (1984). *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683 године*. Београд: ИРО „Народна књига“, Историјски институт у Београду.
- Јалиман, С. (1985). *Прилог библиографији о „цркви босанској“ и богомилству*, Годишњак Друштва историчара Босне и Херцеговине, XXXVI, Сарајево: Друштво историчара Босне и Херцеговине, 173–196.
- Јиречек, К. (1959). Хришћански елементи у топографској номенклатури балканских земаља, *Зборник Константина Јиречека I*, Посебна издања, књ. CCCXXVI, Одељење друштвених наука, књ. 33. Београд: Српска академија наука, 461–527.
- Јиречек, К. (1892). *Споменици српски*, Споменик XI. Београд: Српска краљевска академија.
- Јиречек, К. (1981²). *Историја Срба*, књ. II. (превео: Ј. Радоњић). Друго, исправљено и допуњено издање. Београд: Слово љубве, Библиотека фототипских издања.
- Кажмаковић, З., Тихић, С. (1959). *Manastir Dobričeva – problematika zaštite*, Naše starine VI, Godišnjak Zavoda za zaštitu spomenika kulture Narodne republike Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Zavod za zaštitu spomenika kulture Bosne i Hercegovine, 143–160.
- Кажмаковић, З. (1962). *Značajni likovni i arhitektonski spomenici u dolini Trebišnjice*, Naše starine VIII, Godišnjak Zavoda za zaštitu spomenika kulture SR Bosne i

- Hercegovine. Sarajevo: Zavod za zaštitu spomenika kulture Bosne i Hercegovine, 39–52.
- Kajmaković, Z. (1967). *Prenos manastira Dobričevo*, Naše starine XI, Godišnjak Zavoda za zaštitu spomenika kulture SR Bosne i Hercegovine, Sarajevo: Zavod za zaštitu spomenika kulture Bosne i Hercegovine, 67–86.
- Korać, V. (1966). *Trebinje, Istorijski pregled I, period do dolaska Turaka*. Trebinje: Zavičajni muzej Trebinja.
- Korać, D. (2008). *Vjera u Humskoj zemlji*. Mostar: Crkva na kamenu.
- Kutleša, S. (2007). *Profesionalni diletant(izam) ili otac nacije?* (Prikaz monografije: Muhamed Filipović, Historija bosanske duhovnosti. Epoha modernizacije. Biblioteka „Izdanci“, nakladnik: Svjetlos, Sarajevo 2004, 498 str.), Hrvatska misao, Matica hrvatska Sarajevo, časopis za umjetnost i znanost u čast dr sc. Marijana Sivrića, God. XI., n.s. sv. 32, Sarajevo: Ogranak Matice hrvatske Sarajevo, 237–246.
- Мандић, Н. С. (2001). *Малешевски Мандићи*. Ауторско издање
- Нилевић, Б. (1990). *Српска православна црква у Босни и Херцеговини до обнове Пећке патријаршије 1557. Године*. Сарајево: Веселин Маслеша.
- Орбини, М. (1968). *Краљевство Словена*. (Превео: З. Шундрица, коментари: С. Ћирковић). Београд: Српска књижевна задруга.
- Пекић, Р. (2011). Трагом Богумила Храбака – Власи Предојевићи. У: Д. Маликовић (ур.), *Живот и дело академика Богумила Храбака*, Косовска Митровица: Филозофски факултет, 349–376.
- Пекић, Р. (2011). *Средњовјековна жупа – нахија Ватница*, Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини, XL/2010. Косовска Митровица: Филозофског факултета, 209–230.
- Пекић, Р. (2009). Досељавање Срба у Босну и Херцеговину. (Ahmet S. Aličić, Sumarni popis sandžaka Bosne iz 1468/69. godine, Islamski kulturni centar Mostar, Mostar 2008). Радови Филозофског факултета 11/2. Пале: Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет, 443–453.
- Поповић, М. (2004). *Црквина Ружица крај врела Требишњице*, Зборник за историју Босне и Херцеговине 4, Београд: Српска академија наука и уметности.
- Sparavalo, Lj. (1977). *Srednjovjekovna crkva i groblja na Ilijinom brdu kod sela Mesari blizu Trebinja*, Tribunia 3, Trebinje: Zavičajni muzej, 123–152.
- Тошић, Ђ. (1997). *Требињска област у средњем вијеку*. Београд: Историјски институт.
- Тошић, Ђ. (2002). *Доњовлашки родови Влаховићи и Мириловићи у Источној Херцеговини*. Радови В. Бања Лука: Филозофски факултет Универзитета у Бања Луци, 195–212.
- Тошић, Ђ. (2006). *Неколико примјера покатоличавања становништва из средњовјековне Босне*, Мешовита грађа, Miscellanea, књ. XXVII, Београд: Историјски институт, 139–141.
- Нрабак, В. (1981). *Razgranavanje katuna i stvaranje grupe katuna, odnosno plemena u nekadašnjoj Hercegovini (XIII–XVI vek)*, Предмет и метод изучавања патријархалних заједница у Југославији. У: Ђ. Пејовић (ур.), Титоград: ЦАНУ.
- Храбак, Б. (2003). *Из старије прошлости Босне и Херцеговине*, књ. I. Београд: Архивар.

- Čremošnik, I. (1960). *Prethodna istraživanja na rimskom lokalitetu na Paniku*, Glasnik Zemaljskog muzeja, Arheologija, Sarajevo: Zemaljski muzej, 173–184.
- Čremošnik, I. (1974). *Prvi tragovi kršćanstva na nalazima vile u Paniku, Opvscvla Iosepho Kastelic sexagenario dicata*, Situla 14–15, Razprave Narodnega muzeja v Ljubljani, Ljubljana: Narodni muzej, 243–248.
- Čremošnik, I. (1976). *Rimsko naselje na Paniku kod Bileca*. Sarajevo: Zemaljski muzej.
- Čremošnik, I. (1984). *Mozaici i zidno slikarstvo rimskog doba u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Ћирковић, С. (1964а). *Историја средњовековне босанске државе*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Ћирковић, С. (1964б). *Херцег Стефан Вукчић-Косача и његово доба*. Београд: Научно дело.
- Ђоровић, В. (1911). *Херцеговачки манастири*, Glasnik Zemaljskog muzeja XXII, Sarajevo: Zemaljski muzej, 505–533.
- Čošković, P. (2005). *Crkva bosanska u XV. stoljeću*. Sarajevo: Institut za istoriju.
- Шево, Љ. (2002). *Православне цркве и манастири у Босни и Херцеговини до 1878. Године*. Бања Лука: Глас српски.
- Шево, Љ. (2003). *Културна баштина Републике Српске*. Нови Сад: Православна реч.

Radmilo B. Pečić, Gligor M. Samardžić

CHRISTIAN – ORTHODOX MONUMENTS OF TRAVUNIJA IN HISTORIOGRAPHY

Summary: In the historiography of the former Yugoslavia it is generally accepted that during the medieval times, in what is now Bosnia and Herzegovina, Catholicism, Orthodoxy and Bogomilism participated at the same time.

In the modern historiography of the emerging countries, on the foundations of the Yugoslavia, in numerous scientific papers as well as in media resources, unsubstantiated statements are often presented, displayed as irrefutable facts, that the state religion in medieval Bosnia was „Bogomilism“ while the Orthodoxy and Catholicism were spread violently from the neighborhood. Such statements explain that Orthodox monasteries in the area of present-day Herzegovina, which was annexed to Bosnia in the second half of the 14th century, are from the Turkish period and that there is no written evidence about their existence but are rather associated with unreliable tradition. They also consider medieval tombstones to be cultural expressions of the Bogomilism.

Beginning with the first traces of Christianity, found in the Trebisnjica Valley, written historical sources, archive material from Dubrovnik, inscriptions on tombstones and in the literature, authors present in their work Christian – Orthodox monuments of Travunija, from the earliest times to the end of the 15th century.